

1/. Πώς μπορούμε να ορίσουμε την «Φιλοσοφία της Παιδείας»; Πότε η «Φιλοσοφία της Παιδείας» εμφανίζεται ως αυτόνομη θεωρητική κατεύθυνση;

Η έννοια της Φιλοσοφίας της Παιδείας είναι **δισυπόστατη** εφόσον έχει **φιλοσοφικό** και ταυτόχρονα **παιδαγωγικό** χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, θα λέγαμε ότι η έννοια της Παιδείας, ιστορικά και πολιτισμικά, περιλαμβάνεται και κατά κάποιον τρόπο, υπονοείται στο νόημα της Φιλοσοφίας. Αναγνωρίζουμε δηλαδή μία συνύπαρξη και συμπόρευση των δύο εννοιών, η διαφοροποίηση των οποίων είναι πάντοτε σχετική και σύμφωνα με την οπτική που της απευθύνουμε κάθε φορά. Ειδικότερα, ανατρέχοντας την αρχή της επιστημονικής και λογικής σκέψης, παρατηρούμε ότι η Φιλοσοφία **ήδη από την Προσωκρατική περίοδο**, αποτελούσε καθολική επιστήμη καθόλα ακόλουθη προς τις απαιτήσεις των επιστημονικών και θεωρητικών γνώσεων. Μάλιστα, ακόμη και στον σύγχρονο επιμερισμό των επιστημών, ο όρος Παιδεία, δεν έχει εκχωρηθεί σε κάποια συγκεκριμένη επιστήμη, αλλά συνυπάρχει με τους όρους των Επιστημών της Αγωγής. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, η Παιδεία δύναται να εξετάζεται από την Φιλοσοφία. Η Φιλοσοφία της Παιδείας, ως ιδιαίτερος χώρος της φιλοσοφίας, εμφανίζεται **κατά τον Αιώνα μας στην Δύση** και έκτοτε αναπροσαρμόζεται και εμπλουτίζεται διαρκώς.

2/. Τι είναι Φιλοσοφία; Περιγράψτε με δικά σας λόγια την προσωκρατική σύνδεση περί φιλοσοφίας-επιστήμης και την πλατωνική (κλασική περίοδος) περί φιλοσοφίας-ηθικής.

Η Φιλοσοφία μπορεί να οριστεί ως **αγάπη για την σοφία**, έφεση για γνώση και φιλομάθεια, αναζήτηση της αλήθειας, έρευνα της φύσης των πραγμάτων και των πρώτων αρχών των όντων. Ο παραπάνω ορισμός ταυτίστηκε αρχικά με την **προσωκρατική γνωσιολογική θεώρηση**, η οποία περιστρέφονταν γύρω από την αναζήτηση των **αρχών και των αιτίων του κόσμου**, απετέλεσε δηλαδή την βάση για την αποδοχή της Φιλοσοφίας ως καθολικής επιστήμης. Με την είσοδο στην **κλασική εποχή**, παρατηρούμε μία **διαφορετική τοποθέτηση** απέναντι στις φιλοσοφικές επιδιώξεις, προσανατολισμένη περισσότερο στην **ηθική** και όχι στην κοσμολογική πλευρά. Ό,τι είχε σημασία για την καλλιέργεια του νου, κατά την κλασική εποχή, συνδέονταν με την έννοια της αρετής και της αναζήτησης του αγαθού. Στο περιβάλλον αυτό, ο **Πλάτων** διείδε την Φιλοσοφία ως μονοπάτι που οδηγεί στην **α-λήθεια**, δηλαδή την άρση της λήθης ορισμένων καθολικών αρχών, των Ιδεών. Σημείωσε δε, ο Πλάτων, πως η αποκατάσταση της α-λήθειας στο περιβάλλον της Φιλοσοφίας επέρχεται μέσα από την διαλεκτική αναζήτηση, τον διάλογο, μεταξύ των λογικών επιχειρημάτων, με τον τρόπο που δίδαξε ο Σωκράτης.

3/. Πότε ιστορικά καταγράφεται για πρώτη φορά ο όρος Παιδεία και τι μπορούμε να διαπιστώσουμε από αυτή την καταγραφή;

Η καταγραφή της αρχικής σημασίας της Παιδείας ανάγεται στις **αρχές του 5^{ου} Αιώνα π.Χ.** με το ευρύτερο νόημα της ανατροφής των παιδιών και σταδιακά επεκτείνεται σημασιολογικά εντάσσοντας στους κόλπους της την διδασκαλία και την εκπαίδευση. Μπορούμε να πραγματοποιήσουμε μία αναγωγή του ερωτήματος, σε σχέση με την μεθοδολογική προσέγγιση του παραδείγματος των προσωκρατικών, θέτοντας στον πυρήνα του την αναζήτηση ιδιαιτεροτήτων του ιστορικού περιβάλλοντος και κατ'

επέκταση των συνιστωσών που δημιούργησαν το πολιτισμικό σύστημα της περιόδου. Ειδικότερα, κατά την κλασική περίοδο παρατηρούμε μια εδραίωση των Πόλεων-Κρατών και μία ενδυνάμωση ενός εξ' αυτών, εκείνου της Αθήνας. Επόμενο ήταν λοιπόν, η Αθήνα να προσέφερε τον πολιτισμικό παλμό, γύρω από τον πυρήνα του οποίου θα περιστρέφονταν και θα επηρεάζονταν τα περιφερειακά πολιτισμικά συστήματα. Η Αθήνα, κοινωνικο-πολιτική και πολιτισμική υπερδύναμη, έστρεψε την οπτική της στην παρατήρηση του «φαινομένου του εαυτού της», στο υπόδειγμα της αριστείας, που, όπως η ίδια αντιλαμβάνονταν, είχε την υποχρέωση αλλά και το συμφέρον να μεταλαμπαδεύσει. Η ακμή της Αθήνας απετέλεσε για την ίδια αφορμή για μία πολιτισμική ενδοσκόπηση, με σκοπό τον απολογισμό και την επιβράβευση του εαυτού αλλά και των υπηκόων της. Πρόκειται για ένα αίτημα καθόλα ηθικό, εφόσον η ουσία της επιβράβευσης αναφέρεται σε αποτελέσματα με την έννοια της αξιολόγησης πράξεων, δηλαδή αποτελεσμάτων σκοπών. Η Δημοκρατία, ως πρότυπο πολίτευμα, ως καταμερισμός πολιτικών δικαιωμάτων, ήταν το πολιτικό και ταυτόχρονα ηθικό αντάλλαγμα. Εδώ, έχουμε για πρώτη φορά στην ιστορία την ομολογία ταύτισης ηθικής και πολιτικής, αξιών και πράξεων, ο παιδευτικός απόηχος της οποίας έχει φτάσει μέχρι τις ημέρες μας και θα συνεχίσει για ακόμη περισσότερο: η Παιδεία αποτελεί εκπαιδευτικό (λογικό), αλλά και αξιολογικό (ηθικό) προσδιορισμό πάντων πολιτισμικών αρχών, διαμέσου μίας κατεύθυνσης με διαχρονική αξία στο περιβάλλον των κοινωνιών της Δύσης και της Φιλοσοφίας τους.

4/. Πώς ορίζεται η Μόρφωση και πώς συσχετίζεται με την Παιδεία;

Η έννοια της Παιδείας ταυτίζεται περισσότερο με την έννοια της Μόρφωσης, η οποία συνδέεται με την σφαιρική καλλιέργεια της ανατροφής, της κατάρτισης, της εκπαίδευσης και της ηθικής. Με τον όρο «μορφή» από τον οποίο ετυμολογικά προέρχεται η Μόρφωση, τονίζεται η αρμονική συνάθροιση των παραπάνω χαρακτηριστικών, σε μία σαφώς αναγνωρίσιμη ενότητα. Η μόρφωση είναι το κινούν αίτιο των αρχών του νου, στη βάση της εμπειρίας των πραγμάτων, του πολιτισμού, της επίγνωσης του αγαθού, των ορθών βουλήσεων και σκοπών. Η παιδεία μπορεί να αναρριχηθεί και να καρποφορήσει μόνο μέσα σε περιβάλλοντα στα οποία έχει καλλιεργηθεί η μόρφωση όχι ως γνώση, αλλά ως αξία, δηλαδή ηθική αρχή.

5/. Περιγράψτε τον όρο και την σημασία της Αγωγής.

Η Αγωγή θα λέγαμε ότι ξεκινά κατευθείαν με τον ερχομό του ανθρώπου στη ζωή. Είναι χαρακτηριστικό ότι κάθε γονέας επιδιώκει το χτίσιμο μιας άμεσης σχέσης με το παιδί του, διαμέσου της οποίας θα του διοχετεύει πρακτικές αλλά και πνευματικές πληροφορίες διαβίωσης. Επιπλέον, ο προσανατολισμός της της αγωγής θεμελιώνει συμπεριφορές, δηλαδή τρόπους αντίδρασης στα ερεθίσματα του κοινωνικού βίου, με άλλα λόγια εξασκεί τους παράγοντες επάνω στους οποίους θα στηριχθεί η μόρφωση. Απαραίτητες για θεμελίωση της αγωγής είναι οι γνώσεις του πολιτισμικού συστήματος, της ηθικής, των πρότυπων τρόπων συμπεριφοράς και στάσεων προς τις εμπειρίες που παρέχονται στον παιδευόμενο. Η έννοια της Αγωγής συνδέεται περισσότερο με το χτίσιμο της προσωπικότητας σε ένα περιβάλλον γνώσης και πρακτικής και διαμορφώνει ό,τι ονομάζουμε Πολιτισμικό Σύστημα (κουλτούρα). Το γεγονός ότι παρέχεται χωρίς την έγκριση του παιδευόμενου, είναι ενδεικτικό του ότι

η Αγωγή θεμελιώνεται στα πρώτα χρόνια της ζωής, κατά τα οποία ο άνθρωπος δέχεται χωρίς κριτική τη ζωή και το νόημά της. Αξίζει να σημειωθεί, ότι στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό περιβάλλον, πολλά άτομα προερχόμενα από διαφορετικά πολιτισμικά συστήματα (κουλτούρες) καλούνται να συνυπάρξουν σε περιβάλλοντα ολότελα διαφορετικά από τα οικεία τους. Για τον λόγο αυτό παρατηρούμε νέους κοινωνικοποιούμενους, **ακόμη και ενήλικες**, να αποζητούν την επαφή με το πολιτισμικό σύστημα της κοινωνίας στην οποία επιθυμούν να ενταχθούν, με αίτημα την απόκτηση Αγωγής, ως μέσου επαφής με τους τρόπους αλλά και την εμπειρία της βιωματικής τους γνώσης. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι η έννοια της Αγωγής παραπέμπει σε μετα-κίνηση, διαμέσου ενός μέσου, ενός **«αγωγού» που μας άγει, δηλαδή μας οδηγεί ή μεταφέρει σε γνωσιοθεωρητικά και πρακτικά συστήματα**. Οργανικά συνδεδεμένη με την Αγωγή είναι η Εκπαίδευση, δηλαδή η καλλιέργεια του νου σε εξειδικευμένες αρχές διασκεπτικής κυρίως ανάλυσης.

6/. Πώς θα μπορούσαμε να ορίσουμε την κοινωνικοποίηση σε σχέση με την Παιδεία;

Η κοινωνικοποίηση, ως έννοια, συνδέεται με την **διαδικασία εκμάθησης και προσαρμογής του ατόμου μέσα στο ευρύτερο σύστημα της κοινωνικής ομάδας**. Η κοινωνικοποίηση έχει συγκεκριμένους και προφανείς στόχους, με πρώτο την ένταξη των ατόμων στην υπάρχουσα κοινωνική δομή. Η ένταξη αυτή πρέπει να γίνεται ομαλά, με την συναίνεση των κοινωνικοποιούμενων όπως απαιτεί το δημοκρατικό σύστημα. Στερούμενα κοινωνικοποίησης, τα άτομα δεν μπορούν να μορφωθούν, ούτε να αποκτήσουν αγωγή. **Η οικογένεια είναι το πρώτο στάδιο της κοινωνικοποίησης**, στην βάση του οποίου αναπτύσσεται η πρωτοβουλία για απελευθέρωση σε συνθετότερα περιβάλλοντα συμβίωσης και ανάληψης ρόλων. Μέσα στην οικογένεια, το παιδί μαθαίνει να προσανατολίζεται στον κόσμο της γενικής συμβίωσης, να αποκτά αντικειμενικές βάσεις αναγνώρισης του αγαθού από το κακό, να θέτει σκοπούς και να οδηγείται σε πράξεις. **Σήμερα** η παιδεία της Δύσης, αναλαμβάνει το βάρος της κοινωνικοποίησης των ατόμων **κάθε ηλικίας**, δεδομένου ότι η κουλτούρα της είναι ανοικτή προς όλες τις πολιτισμικές κατευθύνσεις, οι οποίες επιθυμούν να έρθουν σε επαφή και να συμπορευθούν με αυτή. Πρόκειται για εγχείρημα εξαιρετικά δύσκολο, εφόσον η διαδικασία κοινωνικοποίησης των ενηλίκων απαιτεί σεβασμό προς κάθε πολιτισμό. Εισπράττοντας σεβασμό για τον πολιτισμό από τον οποίο προέρχονται, οι κοινωνικοποιούμενοι αισθάνονται ότι γίνονται αποδεκτοί από περιβάλλον που επιθυμούν να ενταχθούν, ως ισότιμα μέλη.

7/. Εξηγήστε τους λόγους για τους οποίους, κατά το παρελθόν, η εκπαίδευση ταυτίστηκε εννοιολογικά με την Παιδεία. Επιμένουμε και σήμερα σε αυτή την ταύτιση;

Είναι αλήθεια, ότι για πολλούς αιώνες η εκπαίδευση χρησιμοποιήθηκε ταυτολογικά σχεδόν με την Παιδεία. Αυτό συνέβη γιατί, **παραδοσιακά, η παιδεία ήταν συνδεδεμένη με την εκπαιδευτική δραστηριότητα του σχολείου**. Πράγματι, κατά το παρελθόν, οι περισσότερες κοινωνίες συνέδεαν την Παιδεία περισσότερο πρακτικές εκμάθησης, δεδομένου ότι η Παιδεία ήταν προνόμιο παιδιών και εφήβων. Αποτελούσε δηλαδή, η Παιδεία, **μόνο διαδικασία συστηματικής γνώσης, που προσφέρονταν από τα σχολεία**. Ωστόσο **σήμερα, οι ανάγκες της δια βίου κατάρτισης, υπερβαίνουν την σχολική**

συστηματοποίηση και αγγίζουν την ενήλικη ζωή: οι εκπαιδευόμενοι των σύγχρονων κοινωνιών, μπορεί να είναι πρόσωπα με ολοκληρωμένη παιδεία, τα οποία επιθυμούν να αποκτήσουν συγκεκριμένες εκπαιδευτικές δεξιότητες. Αυτό σημαίνει ότι η εκπαίδευση διαφοροποιείται από την Παιδεία, η οποία αποτελεί κατάσταση συνολικής καλλιέργειας του νου διαμέσου της γνώσης, της ηθικής και της αισθητικής και όχι μερικής καλλιέργειας, μόνον διαμέσου της γνώσης που προσλαμβάνεται από την εκπαίδευση.

8/. Ο Δημόκριτος, παρόλο που έζησε κατά τον 5^ο αιώνα, εντούτοις η φιλοσοφία του ακολούθησε την πορεία που χάραξαν οι προσωκρατικοί. Αυτή η ιδιαιτερότητα του έδωσε την δυνατότητα να μελετήσει τις διαφοροποιήσεις της παιδείας, σε σχέση με τους πολιτισμικούς μετασχηματισμούς από την μία περίοδο, στην επόμενη. Το γνώθι σαυτόν, για τον Δημόκριτο, απετέλεσε ρήση σχετική σε σχέση με την αναγκαιότητα και την αφθονία κάθε κοινωνίας. Πώς κρίνετε την διάκριση του Δημόκριτου όσον αφορά στη διαχρονικότητά της;

Το νόημα της φράσης «γνώθι σαυτόν», κρύβει μέσα του την ουσία της ανθρώπινης προσπάθειας να ερμηνεύσει διαμέσου της παρατηρητικότητάς της, την ίδια της την αρχή. Το ερώτημα του ανθρώπου να γίνει γνώστης του εαυτού του κυριαρχεί από την αρχαία εποχή. Ήδη οι Αρχαίοι Έλληνες, οι οποίοι εισήγαγαν το ρητό «γνώθι σαυτόν», κατανόησαν την πολυεπίπεδη φύση του ανθρώπου σε σχέση με την ιστορία, το περιβάλλον, την εμπειρία τους. Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, έστρεψαν τον ενδιαφέρον της αναζήτησης του ανθρώπινου εαυτού στην σχέση του με την φύση και την συμμετοχή του στην ουσία των πραγμάτων των όντων. Η κοσμολογική οπτική δεν είναι παρά μία αρχή, προκειμένου να ξεκινήσει η ερμηνεία της ανθρώπινης γνώσης περί του εαυτού της. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξαν και οι ίδιοι οι προσωκρατικοί, παρατηρώντας ότι ο άνθρωπος, εκτός από φυσική είναι και κοινωνική οντότητα. Ο Δημόκριτος μάλιστα, ο οποίος, αν και έζησε την περίοδο των κλασικών φιλοσόφων, εντούτοις η οπτική του ήταν πάντοτε στραμμένη στις κοσμολογικές αναζητήσεις των προσωκρατικών, διέκρινε πως οι δύο κινητήριες δυνάμεις του νου, σε σχέση με την αναζήτηση φιλοσοφικών αρχών είναι η καταρχήν η ανάγκη και έπειτα η αφθονία. Με την παρατήρησή του αυτή, ο Δημόκριτος κατέστη ο πρώτος μεταξύ των φιλοσόφων, ο οποίος συσχέτισε το πολιτισμικό περιβάλλον με την φιλοσοφική αναζήτηση της ουσίας των πραγμάτων. Επόμενο είναι η Παιδεία, ως κατάσταση άρρηκτα συνδεδεμένη με την φιλοσοφία και την αναζήτηση, να ακολουθεί τις αρχές της ανάγκης και της αφθονίας και να τοποθετεί κάθε φορά διαφορετικά σημεία εκκίνησης του στοχασμού. Έτσι, η προσωκρατική φιλοσοφία εκδηλώθηκε ως ανάγκη αναζήτησης των πρώτων αρχών του νου: μη έχοντας καταλήξει σε συμπεράσματα γύρω από την αρχή του Κόσμου, ο προσωκρατικός συλλογισμός είχε την ανάγκη να δώσει απαντήσεις στα βασικά ερωτήματα όπως τι είναι το σύμπαν, ποια η ουσία του και πώς μέσα από το σύμπαν αναδύθηκε ο άνθρωπος. Η πνευματική αναγκαιότητα των προσωκρατικών, συνοδεύτηκε από μία φυσική αναγκαιότητα όσον αφορά στην σχέση του ανθρώπου με την φύση: ο προσωκρατικός νους, διαμορφώθηκε σε ένα πολιτισμικό περιβάλλον, το οποίο μόλις είχε εξέλθει από μία μακρά περίοδο πολέμων, αντιξοοτήτων, σε πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο. Η αρχαϊκή παιδεία των ηρωικών χρόνων, των ομηρικών επών και των επών του Ησίοδου, παρόλο που δεν αντικαταστάθηκε, εντούτοις έδωσε το έναυσμα για μία νέα οπτική, μέσα από ένα πρίσμα

κοινωνικοπολιτικού εφησυχασμού. Έχοντας καλύψει τις φυσικές ανάγκες επιβίωσης, ασφάλειας διαβίωσης και πολιτισμικής αποκατάστασης, κατά την κλασική περίοδο, ο άνθρωπος ήταν έτοιμος πλέον να στραφεί στις ανάγκες αναζήτησης της φυσικής και πνευματικής του προέλευσης. Η παγίωση ενός ισχυρού παιδευτικού συστήματος ως αποτέλεσμα φυσικής επικράτησης στο περιβάλλον, δημιούργησε έναν πολιτισμό πνευματικής αφθονίας, το οποίο εκδηλώθηκε διαμέσου μιας νέας παιδείας βασισμένη στις προοπτικές της ευδαιμονίας. Η ευδαιμονία, ως φυσικό επακόλουθο της αφθονίας, έστρεψε το ενδιαφέρον του νου στην αναζήτηση του ιδανικού ήθους, των ισχυρών αξιών, που θα εξασφάλιζαν τον ενάρετο βίο. Η νέα περίοδος της κλασικής εποχής επομένως, στάθηκε αφορμή μετασχηματισμού του γνώθι σαυτόν από κοσμολογική, σε ηθική απαίτηση. Αναγνωρίζοντας την νέα προοπτική του νου, ο Δημόκριτος έθεσε τα θεμέλια μιας φιλοσοφίας άρρηκτα συνδεδεμένης με τις αρχές του πολιτισμού. Συμπερασματικά, η ανάγκη και η αφθονία αποτελούν διαχρονικές στιγμές του νου, οι οποίες λειτουργούν διαλεκτικά και εκφράζουν την ιδιαίτερη παιδεία κάθε πολιτισμού.

9/. Για τον Σωκράτη, η προσπάθεια απόκτησης της λογικής γνώσης αποτελεί μείζονα παιδευτική αρετή. Ποια είναι τα τρία μεθοδολογικά χαρακτηριστικά της σωκρατικής διδασκαλίας;

Ο Σωκράτης δίδασκε πως για να αποκτήσουμε γνώση, ό,τι χρειάζεται είναι να προσεγγίζουμε τα πράγματα απροκατάληπτα. Διαμέσου της λογικής τους γνώσης προσανατολιζόμαστε να διασπάμε τα πράγματα σε όλο και μικρότερα στοιχεία με σκοπό την περαιτέρω ανάλυση. Αυτή είναι η πηγή της προκατάληψης: οι πληροφορίες που μας δίνει η λογική μας, η γνώσεις μας, δεν μπορεί ποτέ να είναι τέλειες. Ωστόσο, παρόλη την ατελή μας φύση, οι άνθρωποι, δεν πρέπει ποτέ να αφηνόμαστε στο έλεος της άγνοιας. Η προσπάθεια απόκτησης της γνώσης αποτελεί από μόνη της αρετή, αρκεί να γίνεται με σωστό τρόπο. Μαζί λοιπόν με μεθοδευμένη προσπάθεια για άρση της προκατάληψης, η σωκρατική μέθοδος απόκτησης λογικής γνώσης περιλαμβάνει και άλλα δύο χαρακτηριστικά, τα οποία είναι η διερεύνηση του υπό εξέταση ζητήματος από όλες τις πλευρές και η προσπάθεια διατύπωσης ενός ορισμού. Αυτή είναι η άποψη του Σωκράτη για την απόκτηση λογικής γνώσης, στην βάση της οποίας πρέπει να βρίσκεται εδραιωμένη η διαδικασία της εκπαίδευσης. Για να γνωρίσουμε για παράδειγμα την έννοια της ηθικής, επομένως της πολιτικής και των βουλήσεων, οφείλουμε να εξετάσουμε τα χαρακτηριστικά από τα οποία αυτές αποτελούνται. Η λογική εννοιολόγηση οδηγεί σε ορισμούς: βασισμένοι στην μέθοδο του Σωκράτη, μπορούμε να κατασκευάσουμε ορθό ορισμό για το τι είναι ηθικό και τι όχι και να το διδάξουμε σε τρίτους.

10/. Περιγράψτε την αντίληψη του Πλάτωνα για τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να μεθοδεύεται η παιδεία, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του Σπηλαίου.

Ο Πλάτων, σε αντίθεση με τον Αριστοτέλη, διέκρινε ως ορθή την παιδεία που κινείται από το γενικό στο ειδικό. Σύμφωνα με την θεώρηση του Πλάτωνα, τα αισθητά αντικείμενα δεν είναι τίποτε περισσότερο από απεικονίσεις των Ιδεών, των πρότυπων εκείνων στοιχείων, τα οποία οι περιορισμένες στις τρεις διαστάσεις αισθήσεις μας αδυνατούν να αποκωδικοποιήσουν. Ο Πλάτων περιγράφει την ατελή κατά την γνώμη του, φύση μας, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του Σπηλαίου. Σύμφωνα με αυτό το

παράδειγμα, σε ένα σκοτεινό σπήλαιο βρίσκονται κάποιοι άνθρωποι αλυσοδεμένοι με τέτοιο τρόπο, ώστε να κοιτάζουν μόνον μπροστά, σε έναν τοίχο. Πίσω από τους ανθρώπους καίει μία φωτιά, η οποία μαζί με το φως, μεταφέρει στον τοίχο και τις σκιές των παραστάσεων που διαδραματίζονται. Σε αυτό το περιβάλλον, οι αλυσοδεμένοι δεσμώτες έχουν την εντύπωση ότι οι παραστάσεις τις οποίες παρακολουθούν ως σκιές στον τοίχο είναι αληθινές. Εκείνος ο άνθρωπος, ο οποίος θα καταφέρει να σπάσει τα δεσμά, να εξέλθει του σπηλαίου και να αντιληφθεί την πλάνη του είναι φιλόσοφος. Γιατί φιλοσοφία, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, σημαίνει αποκατάσταση της α-λήθειας, ως άρση της λήθης, που δημιουργούν οι εσφαλμένες εντυπώσεις μας για την πραγματικότητα. Αίροντας την λήθη, ο άνθρωπος κατακτά τις Ιδέες, δηλαδή τις αιώνιες αλήθειες οι οποίες βρίσκονται πέρα από την ατελή πραγματικότητα των αισθήσεων. Αυτή είναι η γνώση, την οποία προκρίνει ο Πλάτων ως μόνη αληθινή, και -ως εκ τούτου-, η παιδεία οφείλει να είναι στραμμένη στην απόκτησή ή μάλλον, την αποκατάστασή της. Αναγνωρίζοντας τις Ιδέες, ως γενικές ποιότητες, οι νέοι μπορούν δευτερευόντως να μεταβούν στις ατελείς μορφές και να τις ερμηνεύσουν ως κατώτερες εντυπώσεις, ως ειδικά φαινόμενα. Η παιδαγωγική μέθοδος του Πλάτωνα είναι ανέφικτη λόγω της μεταφυσικής προέλευσής της, αλλά και της γενικής αντιμετώπισης της πραγματικότητας ως κατώτερης, δεδομένου ότι διαταράσσει την ισορροπία μεταξύ εμπειρίας και περιβάλλοντος. Οι νέοι, αντίθετα με τις Ιδέες, οφείλουν να διαμορφώνουν βάσεις κατανόησης των φαινομένων επάνω σε βιωματικές καταστάσεις της ζώσας πραγματικότητας, να αποκτούν κριτική σκέψη και να αναζητούν λύσεις σε ειδικά προβλήματα. Αντίθετα με τον Πλάτωνα, ο Αριστοτέλης υποστήριξε ότι οι νέοι πρέπει να μαθαίνουν ξεκινώντας από την επισκόπηση της ειδικής εμπειρίας μας και από εκεί να κατευθύνονται στις γενικές έννοιες.

11/. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η έρευνα της φιλοσοφίας ακολουθεί τρεις τομείς του νου: τον θεωρητικό, τον πρακτικό και τον ποιητικό. Περιγράψτε συνοπτικά τους τρεις τομείς δίνοντας έμφαση στον ιδιαίτερο παιδευτικό του ρόλο του ποιητικού, σε σχέση με τον παιδευτικό ρόλο της Τραγωδίας..

Ο Αριστοτέλης διέκρινε την φιλοσοφική έρευνα σε τρεις τομείς: τον θεωρητικό, τον πρακτικό και τον ποιητικό. Στον θεωρητικό και τον πρακτικό, στόχος είναι η ανάλυση του γεγονότος της γνώσης, ενώ στον πρακτικό, η ανάλυση των αρχών των βουλήσεων. Στον ποιητικό τομέα περιλαμβάνονται οι διαδικασίες εκείνες μέσω των οποίων ο άνθρωπος προβαίνει σε κατασκευές πραγμάτων, τα οποία είτε είναι, είτε δεν είναι καλλιτεχνικά έργα. Ωστόσο, η ύψιστη μορφή ποιητικής, για τον Αριστοτέλη είναι η Τραγωδία. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη και αντίθετα προς τον Πλάτωνα, η Τραγωδία καθαρίζει την ψυχή από τα πάθη και ενώνει τον άνθρωπο με την ψυχή του ίδιου, αλλά και των συνανθρώπων του. Η κάθαρση που επιτυγχάνεται διαμέσου της τραγωδίας είναι ό,τι διαμορφώνει την κοινωνική συνείδηση, εφόσον καλλιεργεί τις βουλήσεις προς έναν κοινό σκοπό: τον ηθικό σκοπό. Διαμέσου της μίμησης των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, ο συγγραφέας ποιητής διαχειρίζεται τα συναισθήματα των θεατών, τα ομογενοποιεί και τα προσδιορίζει σε σχέση με ένα ηθικό πρότυπο. Διαμέσου των αντιθέσεων έντασης και χαλάρωσης, με την χρήση της φαντασίας, ο θεατής «βγαίνει» δηλαδή εξίσταται από τον εαυτό του και εισέρχεται στο περιβάλλον των ηρώων του έργου. Βιώνοντας την υπόθεση και έχοντας διδαχτεί από τα βασικά νοήματα, ο θεατής έπειτα «επιστρέφει» και πάλι στον εαυτό του, έχοντας οικειοποιηθεί την ευεργετική

επίδραση της εμπειρίας. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί η κάθαρση: αντίθετα με την πλατωνική θεώρηση περί βλαπτικότητας της τέχνης, ο Αριστοτέλης θεώρησε ότι η τέχνη είναι ό,τι μπορεί να δαμάσει την πρακτικότητα, να ποιήσει ήθη και κοινωνικές συνειδήσεις. Είναι επομένως, η τέχνη, όχι βλαβερή, αλλά ευεργετική για την ανθρώπινη φύση. Άλλωστε, ο άνθρωπος είναι μιμητικό ον και διαμέσου της ορθής χρήσης της μίμησης μπορεί να έρθει σε επαφή με τον βαθύτερο εαυτό του, αλλά και με τους συνανθρώπους του.

12/. Πώς ο στωικός Επίκτητος συναρτά την Παιδεία με την ελευθερία; Πέρα από την ελευθερία, ποιες θεωρούνταν κατά τους Στωικούς μείζονες ηθικές αρετές;

Τα όρια και η χρησιμότητα της Παιδείας αποτελούν ουσιώδη σημεία και νευραλγικούς άξονες της ίδιας, σύμφωνα με την αντίληψη των Στωικών. Με την αγωγή, ο άνθρωπος επιδιώκει να κατακτήσει τα μέγιστα αγαθά και τις ύψιστες αρετές, που είναι η **αταραξία**, η **αφοβία** και η **ελευθερία**. Αυτοί είναι οι μόνοι δρόμοι που οδηγούν στην ευτυχία, η οποία αποτελεί τον τελικό σκοπό των πράξεων του ανθρώπου. Ο Επίκτητος αντιπαραθέτει την γνώμη των πολλών, οι οποίοι πρέπει εκ προοιμίου να είναι ελεύθεροι, προς την πεποίθηση των φιλοσόφων, κατά τους οποίους μόνον η Παιδεία δημιουργεί ελεύθερες προσωπικότητες. Είναι λοιπόν, η ελευθερία, προϋπόθεση αλλά και καρπός της Παιδείας. Το επιχείρημα με το οποίο ο Επίκτητος τεκμηριώνει αυτή την άποψη, στηρίζεται στον ορισμό της ελευθερίας που δίνει ο ίδιος: ελευθερία είναι το να ζει κανείς όπως θέλει, εφόσον κανείς δεν επιθυμεί να ταραζέται, να φοβάται και να λυπάται. Η Παιδεία είναι το μοναδικό μέσο, με το οποίο είναι δυνατό να απαλλαγεί κανείς από αυτά τα ζημιογόνα πάθη.

13/. Η παιδεία που διαμορφώθηκε στο Βυζάντιο υπήρξε συνδεδεμένη ή όχι με την φιλοσοφία των Αρχαίων Ελλήνων;

Το Βυζάντιο **επέδειξε μία ταυτότητα περισσότερο κοσμική επιδιώκοντας να καταστεί οικουμενικό κέντρο καλλιτεχνικής και επιστημονικής συνάντησης, ακόμη και στους αιώνες που ακολούθησαν το φαινομενικό τέλος της ελληνικής φιλοσοφίας.** Ήδη έναν αιώνα έπειτα από την κατάργηση των αθηναϊκών φιλοσοφικών σχολών, κατά την περίοδο βασιλείας του Ηρακλείου (610-641), ο Στέφανος ο Αλεξανδρεύς, το τελευταίο μέλος της Αλεξανδρινής φιλοσοφικής σχολής, κλήθηκε να διδάξει αριθμητική, γεωμετρία, μουσική και αστρονομία στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης. **Η δεύτερη και εξαιρετικά ζωηρή περίοδος συνέχειας της ελληνικής φιλοσοφίας δεν κάμφθηκε το 529, αλλά αντίθετα αναζωπυρώθηκε για μία περίοδο χιλίων περίπου ετών, έως την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.** Πολιτισμικό επίτευγμα αυτής της συστηματικής επισκόπησης και ανάλυσης, αποτελεί η προσέγγιση της ελληνικής φιλοσοφίας σύμφωνα με τις **αρχές του Χριστιανισμού**: ακολουθώντας τις συνιστώσες του Μέσου Πλατωνισμού, ο Νεοπλατωνισμός, συνέχισε να αναζητά σημεία επαφής με τον Αριστοτελισμό, με σημείο αναφοράς την πάγια αρχή της χριστιανικής θεώρησης περί ενιαίας και σταθερής τάξης του σύμπαντος.

14/. Ο Ιερός Αυγουστίνος (354-430 μ.Χ.), υπήρξε Πατέρας της Εκκλησίας και φιλόσοφος. Περιγράψτε τα είδη της γνώσης σύμφωνα με τον Ιερό Αυγουστίνο και συσχετίστε τις αρχές της με την μεθοδολογία της σωκρατικής «Μαιευτικής».

Ο Ιερός Αυγουστίνος παραδέχεται ότι η γνώση δεν κατακτάται με την **αίσθηση** και την **εμπειρία**, αλλά και με την **καθαρή νόηση**. Έτσι, σύμφωνα με τον Ιερό Αυγουστίνο, υπάρχουν δύο είδη γνώσης: η αισθητική και η νοητή. Η νοητή, εφαρμόζεται κυρίως στα Μαθηματικά και θεωρείται απόλυτη και αμετάβλητη. Η πρόταση, για παράδειγμα, το σύνολο των γωνιών ενός τριγώνου είναι 180 μοίρες, ισχύει παντού και πάντα. Οι άνθρωποι όμως, ως πεπερασμένα όντα, δεν μπορούν από μόνοι τους να κατανοήσουν την καθαρή αλήθεια, αλλά χρειάζονται την βοήθεια του Θεού. Αυτή την επενέργεια, ο Ιερός Αυγουστίνος την ονομάζει **Θείο Φωτισμό**. Με βάση αυτή τη θεωρία, έργο το δασκάλου είναι να κατευθύνει τους μαθητές να ανακαλύπτουν από μόνοι τους την αλήθεια. Πρόκειται για μέθοδο, η οποία δεν διαφέρει ουσιαστικά από την Μαιευτική του Σωκράτη, αλλά και από τις σύγχρονες θεωρίες περί διδασκαλίας. Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηριχτεί, η οπτική του Ιερού Αυγουστίνου, ότι συγκλίνει περισσότερο με τις σύγχρονες κατευθύνσεις της παιδαγωγικής.

15/. Περιγράψτε τα κύρια χαρακτηριστικά του κινήματος του Διαφωτισμού στην Ευρώπη.

Ο Διαφωτισμός εμφανίστηκε στην Ευρώπη κατά τον 17^ο αιώνα, ως **επακόλουθο της επιστημονικής επανάστασης**, κυρίως στο επίπεδο της φυσικής, της αστρονομίας, της ιατρικής και των μαθηματικών. Χαρακτηριστικό του Διαφωτισμού υπήρξε η **αναζήτηση της γνώσης σε όλα τα επίπεδα του βίου**. Επαναστατώντας προς την πνευματικότητα που εισηγούνταν η θρησκεία και ο δογματισμός, οι Διαφωτιστές στοχαστές προέκριναν την αλήθεια, που προέρχονταν από την αναζήτηση της γνώσης. Την σκέψη του Διαφωτισμού απασχόλησαν ζητήματα της **ελευθερίας και της κοινωνικής ισότητας**, χαρακτηριστικά τα οποία μπορούσαν να κατακτηθούν μόνο με την **αναμόρφωση της κοινωνίας**. Σύμφωνα με τον Ρουσσώ και το έργο του Κοινωνικό Συμβόλαιο, **η ισότητα μεταξύ των ατόμων αποτελούσε πάγια φυσική κατάσταση**, η οποία καταργήθηκε με την σταδιακή είσοδο την εξουσία και την ιδιοκτησία. Παρατηρώντας ότι η κοινωνικο-πολιτική διαστρωμάτωση στη Γαλλία, αλλά και τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης διατηρούσε τις ρίζες της από τον Μεσαίωνα, οι Διαφωτιστές έκριναν ότι η μέχρι τότε κοινωνική διαβάθμιση σε αριστοκρατία, κλήρο και μη προνομιούχα τάξη, υποβάθμιζε τις αξίες και τις δυνάμεις του αυθόρμητου νου. Στον αντίποδα αυτής της τριμερούς κοινωνικής δομής, ξεκίνησε να αναπτύσσεται μία νέα τάξη, η αστική, η οποία επιθυμούσε την ελευθερία στον οικονομικό τομέα και μερίδιο της εξουσίας.

16/. Τζων Λοκ και Μοντεσκιέ: περιγράψτε συνοπτικά την διαχωρισμό των εξουσιών που πρότειναν οι παραπάνω εισηγητές του Διαφωτισμού. Ποιος ήταν ο αποδέκτης της Παιδείας την περίοδο του Διαφωτισμού;

Στην Αγγλία, ήδη από τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, ο Τζων Λόκ είχε εισηγηθεί τον **διαχωρισμό των εξουσιών** σε **νομοθετική** και **εκτελεστική**, ενώ ο Μοντεσκιέ, στο έργο του «Το πνεύμα των νόμων», πρότεινε ο διαχωρισμός να περιλάβει και την **δικαστική**, ως ξεχωριστή εξουσία. **Σε επίπεδο παιδείας, θα λέγαμε ότι ο Διαφωτισμός είχε ως αποδέκτη το ευρύ κοινό. Η μάχη κατά του αναλφαβητισμού και της περιορισμένης μάθησης, επέτρεψαν στο κοινό, να δημιουργήσει μία γνώμη, την «κοινή γνώμη».** Οι φιλοσοφικές και κοινωνιολογικές απόψεις ενέταξαν στο περιβάλλον των ερευνών τους

την κοινή γνώμη, ως αγαθό του λαού και όχι των λίγων. Σύμφωνα με τον Kant, ο Διαφωτισμός υπήρξε η έξοδος του ανθρώπου από το περιβάλλον της ανωριμότητάς του.

17/. Συμφωνείτε ότι οι βασικές θέσεις του Ρουσσώ για την Παιδεία είναι επηρεασμένες κατευθείαν από τις αρχές της Ελληνικής Φιλοσοφικής παράδοσης; Δώστε σύντομα παραδείγματα αυτών των θέσεων.

Η βασική θέση του Ρουσσώ, η οποία δεσπόζει σε όλο του το έργο που αναφέρεται στην Παιδεία, έγκειται στο ότι ο μόνος αλάνθαστος οδηγός για την ορθή διαπαιδαγώγηση των νέων είναι η ίδια η φύση. Η βασική παιδαγωγική αρχή, η οποία υπαγορεύεται από τον φυσικό κανόνα, θέτει ως μείζον καθήκον της διδασκαλίας, να μην παρέχει έτοιμες λύσεις στους μαθητές, αλλά με τις κατάλληλες ερωτήσεις να τους παροτρύνει να τις αναζητούν μόνοι τους. Η παραπάνω άποψη, που καθρεφτίζει την μαιευτική μέθοδο του Σωκράτη, είναι αντιπροσωπευτική του βαθμού επίδρασης των Αρχαίων Ελλήνων στοχαστών, στο περιβάλλον της φιλοσοφίας και της παιδείας της Ευρώπης του Διαφωτισμού. Διαμέσου της **μαιευτικής**, σύμφωνα με τον Ρουσσώ, οι μαθητές εισέρχονται στην θέση των δασκάλων τους και επιλέγουν ελεύθερα τις συνδυαστικές ενέργειες που θεωρούν κατάλληλες για την λύση των προβλημάτων τους. Οι μαθητές, επομένως, δεν πρέπει να διδάσκονται τα πορίσματα της επιστήμης μηχανικά, ως αποστήθιση, αλλά πειραματικά, ως μέθοδο και ανάλυση. Εδώ παρατηρούμε την πλατωνική επίδραση των παιδευτικών πρακτικών, σύμφωνα με την οποία, οι γνώσεις που αποκτά κανείς με την βία είναι εφήμερες και δεν παιδεύουν, αλλά κουράζουν τις δυνάμεις του νου. Σε αντίθεση με την μηχανική εμπέδωση γνώσης, ο Ρουσσώ, επανερχόμενος πάντα στο πνεύμα των **Αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων**, προέκρινε την έξαψη της περιέργειας διαμέσου της περιέργειας και της απορίας. Η περιέργεια, ως βασική παιδαγωγική αρχή σύμφωνα με **Σωκράτη**, **Πλάτωνα** και **Αριστοτέλη**, συνδέεται με την απορία, την κινητήριο δύναμη της φιλοσοφίας. Η απορία, σύμφωνα με τους παραπάνω φιλοσόφους, δεν είναι άγνοια, αλλά συνειδητοποίηση της άγνοιας, δηλαδή ώριμη προσέγγιση του γεγονότος της μη γνώσης, η οποία καλύπτεται από την περιέργεια για την απόκτησή της.

18/. Κατηγορική προσταγή του Kant: «πράττε έτσι, ώστε η ρυθμιστική αρχή των βουλήσεών σου, να μπορεί να καταστεί καθολικός νόμος». Τι σημαίνει με απλά λόγια και πώς εφαρμόζεται στην Παιδεία;

Η κατηγορική προσταγή του Kant, όπως ορίστηκε κατευθείαν από τον ίδιο, σημαίνει με απλά λόγια πως πρέπει **να πράττουμε με τέτοιο τρόπο, όπως και οι άλλοι θέλουμε να πράττουν για εμάς**. Για τον λόγο αυτό ο Kant διευκρίνισε ότι **«πρέπει να χρησιμοποιούμε τον συνάνθρωπο ως σκοπό και όχι ως μέσον»**. Αυτό σημαίνει ότι πίσω από τα καθήκοντα του συνανθρώπου μας, οφείλουμε να βλέπουμε την προσωπικότητά του. Ωστόσο, κάτω από μία τέτοια προοπτική, οι καθημερινές ανάγκες μας θα παρασύρονταν σε έναν χείμαρρο ηθικότητας και όχι πρακτικής, εφόσον θα βλέπαμε μόνον τον Άνθρωπο ως σκοπό και όχι το έργο που έχει αναλάβει να περαιώσει ως κοινωνικό ρόλο, επαγγελματική δραστηριότητα κλπ. Για τον λόγο αυτό, ο Kant ανασκεύασε την κατηγορική προσταγή του διατυπώνοντας ότι **«πρέπει να χρησιμοποιούμε τον συνάνθρωπο ως σκοπό και όχι ως μέσον μόνο»**. Τοποθετώντας

το επίρρημα «μόνο», ο Kant αφήνει περιθώριο στον συνάνθρωπο να υπηρετήσει τα καθημερινά καθήκοντά του, τους ρόλους του, αλλά μας επισημαίνει ότι πίσω από κάθε τέτοια εξυπηρέτηση, οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη μας τον βασικό ανθρωπινό παράγοντα. Με άλλα λόγια, οφείλουμε να αναγνωρίζουμε τα ανθρώπινα σφάλματα, να είμαστε επιεικείς, να φροντίζουμε το περιβάλλον του προσώπου που μας παρέχει κάποια υπηρεσία σε επίπεδο σκοπών, να σεβόμαστε την φροντίδα που δεχόμαστε από αυτόν με κάθε τρόπο και γενικά να τοποθετούμαστε με ισότητα απέναντι στον ίδιο και στο περιβάλλον του. Άλλωστε, όλοι μας είμαστε ταγμένοι να πράττουμε καθημερινούς σκοπούς, καθήκοντα επαγγελματικά, να αναλαμβάνουμε ευθύνες προσωπικές και κοινωνικές, να ασκούμε ρόλους και υπηρεσίες, προκειμένου να θεωρούμαστε ενεργά μέλη μιας ομάδας. Στο περιβάλλον αυτό, μας διδάσκει ο Kant, ότι οφείλουμε να είμαστε αλληλέγγυοι ως προς τις προθέσεις και τους υγιείς σκοπούς μας, εφόσον επιθυμούμε και εμείς να προσλαμβάνουμε παρόμοια συμπεριφορά. Με τον τρόπο αυτό ανοίγει μία πόρτα γενικευμένης αναγνώρισης των σκοπών, αλλά και των μέσων που χρησιμοποιούμε για να πορευτούμε στην ζωή μας, σε περιβάλλον ομαλής συμβίωσης. Παραδειγματίζοντας τον περίγυρό μας με το δικό μας παράδειγμα, δημιουργούμε ένα πλαίσιο παιδείας προσανατολισμένης στο πρότυπο του αγαθού βίου. Η παιδεία, για τον Kant, επομένως, δεν είναι παρά ένας τρόπος μετάδοσης του βαθύτερου αγαθού της αλληλεγγύης προς τον συνάνθρωπο, η οποία, τελούμενη με αγαθή προαίρεση και σκοπιμότητα, επιστρέφει πάλι σε εμάς. Η παιδεία και γενικότερα η μόρφωση, είναι εν τέλει γνώση αλλά και πράξη παραδειγματισμού, η οποία ξεκινά από το άτομο, γενικεύεται στην ομάδα και καταλήγει και πάλι στο άτομο. Είναι με άλλα λόγια, η παιδεία, ατομικός και συλλογικός σκοπός που κινείται σύμφωνα με την αρετή της γνώσης του εαυτού μας.

19/. Πώς κατηγοριοποιείται η γνώση σύμφωνα με τον Kant; Εφόσον θεωρείτε δόκιμο, χρησιμοποιήστε παραδείγματα.

Ο Kant, ακολουθώντας τον φιλοσοφικό δρόμο του Αριστοτέλη, διακρίνει δύο θεμελιώδη στοιχεία της γνώσης: την αισθητική εποπτεία και την έννοια. Η αισθητική εποπτεία είναι η αυθόρμητη γνώση της μορφής ενός πράγματος, που προσλαμβάνει κανείς με την πρώτη επαφή: το σχήμα, η υφή, η μυρωδιά και γενικά ό,τι δεχόμαστε ως πρώτο ερέθισμα κάθε αντικειμένου βάσει του οποίου επιβεβαιωνόμαστε για την ύπαρξή του αποτελεί αισθητική γνώση. Για παράδειγμα, λέγοντας «τραπέζι», όλοι ανακαλούμε την εικόνα ενός τραπεζιού. Η απλή γνώση της μορφής του τραπεζιού είναι αρκετή για να επιβεβαιώσουμε ότι συζητούμε για το ίδιο πράγμα. Αυτή είναι η αισθητική εποπτεία ή γνώση των μορφών. Εξειδικεύοντας περαιτέρω την αισθητική εποπτεία των αντικειμένων -για παράδειγμα- συζητώντας για το μέγεθος του τραπεζιού, το βάρος, τον αριθμό ανθρώπων που μπορεί να φιλοξενήσει, το εάν έχει και άλλες ιδιότητες (πχ συρτάρια), το υλικό ή τον συνδυασμό υλικών από το οποίο είναι κατασκευασμένο, αποτελεί γνώσεις οι οποίες χρειάζονται λογική ανάλυση, δηλαδή διασκεπτική ενέργεια. Με αφορμή την αισθητική εποπτεία, σημειώνει ο Kant, την οποία εμπιστευόμαστε ως πρώτο βαθμό καθαρής γνώσης που προέρχεται κατευθείαν από την καθαρή εμπειρία μας για τα πράγματα, στην συνέχεια προχωρούμε στην εννοιολογική ανάλυση, δηλαδή σε υπολογισμούς και μετρήσεις των επιμέρους ιδιοτήτων των μορφών. Έτσι, από την αυθόρμητη αισθητική εποπτεία, δηλαδή την γνώση των μορφών, μεταβαίνουμε στην γνώση των εννοιών. Τόσο η

αισθητική εποπτεία όσο και η εννοιολογική ή λογική γνώση, σημειώνει ο Kant, είναι ισότιμες, δηλαδή δεν υπερέχει καμία έναντι της άλλης.

20/. Ποια είδη παιδείας διακρίνει ο Schopenhauer;

Ακολουθώντας την κατηγοριοποίηση του Kant, ο Schopenhauer διακρίνει δύο είδη παιδείας: την φυσική και την τεχνητή. Η φυσική είναι η μόνη ορθή και πρέπει να εφαρμόζεται σε περιβάλλοντα εκπαίδευσης, εφόσον έχει ως αφετηρία την γνώση των μορφών, δηλαδή την αισθητική εποπτεία και καταλήγει στις έννοιες. Η τεχνητή παιδεία από την άλλη, θεωρεί ξεκινά από την λογική γνώση και επιστρέφει στις μορφές και για τον λόγο αυτό είναι λανθάνουσα. Σύμφωνα με τον Schopenhauer, η παιδεία των ημερών του είχε ως σκοπό την διόγκωση της λογικής με πλήθος εννοιολογικών γνώσεων, την αισθητική εποπτεία των οποίων αγνοούσαν οι μαθητές. Με άλλα λόγια, οι μαθητές, εισέπρατταν ως δεδομένη αλήθεια την εννοιολογική γνώση, την οποία ανέλυαν στη συνέχεια, εφόσον ενηλικιώνονταν. Πρόκειται για αντιστροφή των όρων της μάθησης, από το «πρότερον» στο «ύστερον», με αποτέλεσμα οι νέοι να παραλαμβάνουν λανθάνουσες πληροφορίες και ψευδείς έννοιες.

21/. Περιγράψτε την διάκριση μεταξύ επιστημονικής εκπαίδευσης και μόρφωσης, σύμφωνα με τον Nietzsche.

Σύμφωνα με τον Nietzsche, οι σπουδαστές οφείλουν να θέτουν υπό αμφισβήτηση το κύρος των γνώσεων που περιέχονται στις παραδόσεις. Αυτό σημαίνει ότι οι ίδιοι οι σπουδαστές έχουν ευθύνη για την αγωγή και την μόρφωση την οποία υιοθετούν ή απορρίπτουν. Ωστόσο, ο Nietzsche επισήμανε μία σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στην επιστήμη και την μόρφωση. Σύμφωνα με αυτή την διαφοροποίηση, η επιστήμη κινείται στον χώρο της ανάγκης, δηλαδή στο τι πρέπει να ξέρει κανείς προκειμένου να χτίσει ένα αξιόλογο επαγγελματικό μέλλον. Αντίθετα η μόρφωση εκτείνεται πέρα από την σφαίρα της ανάγκης, σε ένα «στρώμα αέρινο», η ουσία του οποίου κινείται ανεξάρτητα από τους εγωιστικούς περιορισμούς και την απληστία της υλιστικής χρησιμότητας. Η επιστήμη και η μόρφωση επομένως, σύμφωνα με τον Nietzsche, αποτελούν διαφορετικές σφαίρες, ενίοτε μάλιστα εφραπτόμενες, οι οποίες ωστόσο ποτέ δεν ταυτίζονται. Μία παιδεία, η οποία επιθυμεί να είναι προσανατολισμένη σε ανώτερους πνευματικούς στόχους, δεν πρέπει να εξαντλείται σε ετυμολογικά, γραμματικά και ιστορικά προβλήματα, αλλά πρέπει να είναι προσανατολισμένη στην γνώση των αγαθών που προσφέρει το εκάστοτε πολιτισμικό σύστημα, δηλαδή η κουλτούρα. Τονίζει ωστόσο, ο Nietzsche, ότι η γλωσσική καλλιέργεια είναι ζήτημα ύψιστης προτεραιότητας, δεδομένου αποτελεί το κύριο μέσον έκφρασης κρίσεων, επιθυμιών και συναισθημάτων. Εκφράζοντας την πεποίθηση ότι η παιδεία είναι σύμφυτη περισσότερο με την μόρφωση, ο Nietzsche προτρέπει το σύστημα παιδείας της εποχής του να στραφεί στην μίμηση του συστήματος των Αρχαίων Ελλήνων.

22/. Περιγράψτε την άποψη του Leibniz για την ιδανική παιδεία.

Σύμφωνα με τον Leibniz, το σύστημα παιδείας της Γερμανίας της περιόδου στην οποία έζησε (17^{ος} και 18^{ος} αιώνας) υπήρξε δύσκαμπτο, δυσνόητο και εν τέλει δεν

ικανοποιούσε τους στόχους του, δεδομένου ότι αφιέρωνε μεγάλα διαστήματα προς την προσφορά γνώσεων, οι οποίες λησμονούνταν σύντομα από τους μαθητές. Διαμαρτυρόμενος ότι τα παιδιά στην πατρίδα του κατανάλωναν πολλά χρόνια της πιο πολύτιμης χρονικής περιόδου για την εκμάθηση περιττών μαθημάτων, ο Leibniz προέκρινε δύο άξονες γύρω από τους οποίους έπρεπε να στρέφεται η εκπαίδευση. Ο **πρώτος είναι η απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων**, όπως για παράδειγμα η εκμάθηση γραφής, ανάγνωσης, μαθηματικών, ενώ **ο δεύτερος, η εξοικείωση με την αρετή και το βαθύ συναίσθημα**. Άλλωστε, τα παιδιά είναι δεκτικά προς ό,τι καλλιεργεί το συναίσθημά τους, δεδομένου ότι προτιμούν να εκφράζονται διαμέσου του παιχνιδιού, των τεχνών και της φαντασίας. Η ιδανική παιδεία την οποία οραματίστηκε ο Leibniz υπήρξε προσανατολισμένη στην καλλιέργεια της σωματικής, της πνευματικής και της ψυχικής υγείας. Ό,τι οφείλουν τα παιδιά να αποκτήσουν μέσω της παιδείας είναι σωματική υγεία και δύναμη, σεβασμό προς τον Θεό, υπακοή, υπομονή, μετριοφροσύνη, κοσμιότητα και γενικά σωφροσύνη. Ο Leibniz υποστήριξε ότι η παιδεία είναι το ισχυρότατο μέσο για την προσέγγιση του αγαθού, εφόσον οι όρκοι, οι νόμοι και οι ποινές δεν έχουν αρκετή δύναμη να αποτρέψουν από το κακό. Για τον λόγο αυτό, υποστήριξε ότι τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία οφείλουν να παραδειγματίζονται και να προτρέπονται να πράττουν το αγαθό. Ακολουθώντας την αριστοτελική θέση περί αρετής, ο Leibniz κατέληξε στο ότι οι καλές συνήθειες δεν είναι έμφυτες, αλλά αποκτώνται με την εκπαίδευση.

23/. Πώς η παιδεία μπορεί να αποτελέσει εφελτήριο για την ελευθερία σύμφωνα με τον Αδαμάντιο Κοραή (1748-1833);

Ο Αδαμάντιος Κοραής τονίζει την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης των τέκνων του **υπόδουλου Γένους των Ελλήνων**, με απώτερο σκοπό την **αποτίναξη του Τουρκικού ζυγού και την ανάκτηση της ελευθερίας**. Αφετηρία των στοχασμών του αποτελεί η πλατωνική ρήση, **ότι κανείς δεν είναι κακός με την θέλησή του (ουδείς εκών κακός)** για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η αναγκαιότητα της παιδικής ανατροφής ήταν ελάχιστα γνωστή στο ελληνικό έθνος, όχι εξαιτίας κάποιας κακίας, της δυστυχίας και της αγραμματοσύνης. **Εμπνεόμενος από το περιβάλλον της ελευθερίας σύμφωνα με το πνεύμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού**, ο Κοραής διατυπώνει ότι η κατανόηση της παιδείας, ως αξίας, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς ένα προηγούμενο μορφωτικό υπόβαθρο. Μόνον **ο μορφωμένος**, δηλαδή ο υποψιασμένος με τα παιδευτικά πρότυπα και τις φιλοσοφικές αξίες του **ήθους και της ελευθερίας**, νους, μπορεί να συνειδητοποιήσει τους ορίζοντες που ανοίγονται διαμέσου της γνώσης. Η μόρφωση, σύμφωνα με τον Κοραή, συνδέεται άρρηκτα με την σημασία της παιδικής ανατροφής, δεδομένου ότι η εξημέρωση των ηθών είναι συνήθεια, την οποία αποκτά κανείς σταδιακά. Η φύση του ανθρώπου, σημειώνει ο Κοραής, είναι από την φύση της αυθόρμητη και ρέπει προς τις ενστικτώδεις τάσεις του συμφέροντος, δηλαδή της **κακοδαιμονίας**. Χωρίς την άσκηση των φυσικών τάσεων και της εξημέρωσης των ηθών, ο άνθρωπος δεν μπορεί να διαχωριστεί φυσικά από ένα άγριο θηρίο, που, εξαιτίας της ανασφάλειάς του που προέρχεται από την άγνοια του περιβάλλοντός του, προσδίδει αξία μόνον στα υλιστικά αγαθά. Η αγριότητα επομένως, περιέχει το στοιχείο της άγνοιας, ενώ η άγνοια με την σειρά της, περιέχει το στοιχείο του ανελεύθερου νου του φοβισμένου ατόμου, να ανοίξει τους ορίζοντες του νου του προκειμένου και να προσλάβει τα βαθύτερα ιδανικά της ύπαρξής του. **Η ελευθερία είναι λοιπόν ό,τι**

συνδέεται άμεσα με την επιθυμία για γνώση, ενώ η γνώση είναι ο προορισμός του νου που επιθυμεί ευδαιμονία. Αυτή είναι η ηθική προέκταση της παιδείας, η οποία προέρχεται κατευθείαν από τις βαθύτερες αξίες του Διαφωτισμού, τον οποίο εισήγαγε ο Κοραής στο ελληνικό έθνος. Σύμφωνα με τον Κοραή, αποτέλεσμα της Παιδείας είναι η ευδαιμονία, ενώ της απαιδευσίας, η κακοδαιμονία. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Κοραής δεν μιλά για πολυμάθεια, εφόσον αυτή αποτελεί αποτέλεσμα μνήμης και όχι κρίσης, αλλά για ορθότητα του λογικού, η οποία έχει σχέση με την δύναμη της της λογικής, της διασκεπτικής ενέργειας, αλλά και της γνώσης των ορθών σκοπών, διαμέσου των ηθικών βουλήσεων.

24/. Πώς συνδέει ο Κοραής την Παιδεία με την ορθή μέθοδο διάδοσής της;

Αναγκαία προϋπόθεση της ορθής παιδείας, σύμφωνα με τον Κοραή, είναι η μέθοδος που ακολουθεί. Και τι σημαίνει μέθοδος; Ο Κοραής ενστερνίζεται τις θέσεις του Σωκράτη, ο οποίος υποστήριξε ότι η διαλεκτική αποτελεί την μόνη ορθή παιδευτική μέθοδο. Ήδη από το περιβάλλον της προπαιδείας, ο ανθρώπινος νους είναι ικανός να εναρμονιστεί με τις διαλεκτικές αρχές, αποκτώντας τα σπέρματα της φυσικής κλίσης του νου του. Η απαίτηση της προπαρασκευής αποτελεί ιδέα που απαντά στον Πλάτωνα διαμέσου της διδασκαλίας του Σωκράτη, τον Αριστοτέλη και το Ιερό Ευαγγέλιο, όπου το έργο της Παιδείας παραλληλίζεται με την σπορά του γεωργού. Ο Κοραής πιστεύει ότι η συμβολή της Φιλοσοφίας στην Παιδεία και γενικότερα στη ζωή είναι αποφασιστικής σημασίας, εφόσον χωρίς αυτής δεν είναι δυνατό να έχει καλή έκβαση κανένας κλάδος της επιστήμης, αλλά και καμία ανθρώπινη πράξη.

25/. Γιατί η παρουσία του Αγίου Ευαγγελίου, στις απόψεις του Κοραή είναι μείζονος σημασίας;

Η παρουσία του Αγίου Ευαγγελίου στις απόψεις του Κοραή είναι μείζονος σημασίας, για δύο λόγους: κατ' αρχήν, το Άγιο Ευαγγέλιο αποτέλεσε θεμέλιο λίθο διάδοσης της Παιδείας στους χρόνους της τουρκοκρατίας και κατά δεύτερον, γιατί οι Ευαγγελικές Διδαχές είναι οργανικά συνδεδεμένες με το πνεύμα της Αρχαίας Ελληνικής παράδοσης, διαμέσου του Βυζαντίου. Πράγματι, ο νεοπλατωνισμός έδωσε το έναυσμα στην φιλοσοφία να προσδιορίσει με σαφήνεια σημεία της Ευαγγελικής Διδασκαλίας, διαμέσου μιας καθαρής διαλεκτικής μεθοδολογίας. Και λέγοντας «καθαρής», εννοούμε την διδασκαλία που διαχέεται διαμέσου της ελεύθερης ενατένισης των στοιχείων που προάγουν το πνεύμα της αγαθότητας, ως οικουμενικού προτύπου διαμέσου έργων που παράγουν αγάπη, αλληλεγγύη, κοινή ωφέλεια, εξυμνούν την ζωή και τις αρετές της.

26/. Οικογένεια, παιδικές συντροφίες, σχολείο: τρεις νευραλγικοί τομείς κοινωνικοποίησης, οι οποίοι παρόλο που συνδέονται οργανικά, εντούτοις παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Περιγράψτε σύντομα τους παραπάνω τομείς σύμφωνα με την κρίση σας.

Ο χώρος όπου πραγματώνεται πρωτίστως η κοινωνικοποίηση είναι η οικογένεια και οι παιδικές συντροφίες και στη συνέχεια το σχολείο, αλλά και άλλοι επιμερισμοί όπως εργασιακοί κυρίως, κλπ. Η κοινωνικοποίηση που γίνεται μέσα στην οικογένεια δεν

μπορεί να είναι άλλη από αυτή που προκρίνει η ίδια η οικογένεια, σύμφωνη δηλαδή με τα δικά της πιστεύω για την άρθρωση της κοινωνίας και την θέση των ατόμων μέσα σε αυτή. Τα παιδιά δέχονται με συναισθηματισμό στην αρχή, αλλά και με την λογικότητα, έστω αυτής της ηλικίας τους, την αναγκαιότητα του οικογενειακού θεσμού, έξω από τον οποίο δεν μπορούν να φανταστούν την προσωπική τους ύπαρξη, τουλάχιστον για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και μία ηλικιακή περίοδο. Μέσα στο πρωτογενές αυτό περιβάλλον κοινωνικοποίησης, οι αντιρρήσεις είναι σχεδόν ανύπαρκτες στην οικογένεια στα πρώτα χρόνια της ηλικίας και όταν εμφανίζονται δεν αμφισβητούν τον θεσμό και την ένταξη των νέων σε αυτή. Αντίθετα, στις παιδικές συντροφικές και συνυπάρξεις, τα παιδιά κοινωνικοποιούνται με μεγαλύτερη ελευθερία, αφού έχουν την δυνατότητα να παίζουν τον πρωτεύοντα ρόλο και όχι να λειτουργούν θετικά ή αρνητικά στις εντολές των ενηλίκων, όπως συμβαίνει μέσα στην οικογένεια. Στο δευτερογενές στάδιο, όπως είναι το σχολείο, η κοινωνικοποίηση παίρνει εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα. Το σχολικό περιβάλλον κοινωνικοποιεί το άτομο από την παιδική έως την εφηβική ηλικία. Στα πρώτα στάδια, το σχολείο προκρίνεται περισσότερο ο αυτοσχεδιασμός και περισσότερο η εκπαίδευση, ενώ όσο τα χρόνια περνούν, αυτή η αναλογία αντιστρέφεται. Οι παιδικές συντροφικές, στο σχολείο είναι περισσότερο σύνθετες, δεδομένου ότι τα παιδιά αποκτούν ευθύνες και ρόλους. Αυτό σημαίνει ότι οι σχέσεις, στις παιδικές συντροφικές, διαπερνούν το περιβάλλον της διασκέδασης και συνεχίζονται μέσα στο περιβάλλον της σχολικής αίθουσας, ως σχέσεις φιλικές. Μέσα από τον μαθητικό ρόλο, τα παιδιά αλληλεπιδρούν μεταξύ τους ως ομάδες μελέτης, ομάδες παιχνιδιού, αλλά και εμπιστοσύνης, εφόσον σταδιακά ξεκινούν να κρίνουν και να επιλέγουν τις συναναστροφές τους. Έχοντας ήδη λάβει την απαραίτητη αγωγή από την οικογένεια, τα παιδιά, στο περιβάλλον του σχολείου γνωρίζουν πώς να αντιμετωπίζουν τις μαθησιακές τους υποχρεώσεις, αλλά και το διδακτικό προσωπικό, να αναγνωρίζει τις προσπάθειες και τους στόχους τους, αλλά και τα όρια που τους θέτει. Στο σχολείο, τα παιδιά μαθαίνουν να κρίνονται από τους δασκάλους τους για τις επιδόσεις και την συμπεριφορά τους, δηλαδή για τον ρόλο τον οποίο υπηρετούν προκειμένου να λάβουν εφόδια για την ενήλικη ζωή τους, αλλά και να κρίνουν σύμφωνα με τις εντυπώσεις αλλά και την λογική τους, το εκπαιδευτικό σύστημα, τις συμπεριφορές που παρατηρούν γύρω τους. Επιπλέον αποκτούν κριτήριο προτίμησης και φανερώνουν κλίσεις προς σε τομείς ενδιαφερόντων και ταλέντων τους και θέτουν τις βάσεις για τις δραστηριότητες και τους ρόλους που πρόκειται να επιτελέσουν στο μέλλον.

27/. Στις μέρες μας, η επιστήμη και η τεχνολογία έχει φέρει ανθρώπους διαφορετικών πεποιθήσεων, στάσεων, τρόπων ζωής, απέναντι σε ένα κοινό αίτημα: την απόκτηση Παιδείας και αρμονικής συνύπαρξης. Κατά τη γνώμη σας, ποια στοιχεία πρέπει να προκρίνει η σύγχρονη εκπαιδευτική κοινότητα προκειμένου να συμβάλλει στην ανάπτυξη ενός οικουμενικού προτύπου Παιδείας;

Η σύγχρονη εκπαιδευτική κοινότητα, προκειμένου να λειτουργεί απελευθερωτικά από τις παλαιότερες συμβατικότητες, πρέπει να κινείται γύρω από πυρήνες που εναντιώνονται στον μονόλογο και την αυθεντία, τόσο σε λογικό, όσο και σε ηθικό επίπεδο. Επιπλέον, οφείλει να επιτρέπει την ετερογλωσσία, δηλαδή τα έργα του λόγου μελών άλλων πολιτισμικών συστημάτων ή εθνικών ομάδων που επιθυμούν να διδαχθούν τα πρότυπα των κοινωνιών στις οποίες επιθυμούν να ενταχθούν. Οι

συμφωνίες σε τέτοιους εποικοδομητικούς διαλόγους λειτουργούν αμοιβαία και αλληλοδιασταυρώνονται μέσα από την δύναμη του λόγου και του αλληλοσεβασμού. Η οικουμενική παιδεία οφείλει να παρακινεί στην ανάπτυξη μιας διαλογικής λογικής, αντίθετης στην μονολογική που παλαιότερα δεν επέτρεπε την πολυγλωσσία και να καταστέλλει κάθε φωνή που προκαλεί την απολυταρχική γλώσσα της μονοφωνίας, που εκτιμά μόνο μία άποψη. **Ο διάλογος** πρέπει να είναι το κέντρο της προσοχής σε ένα προσανατολισμένο οικουμενικά εκπαιδευτικό σύστημα, γιατί μόνο διαμέσου του διαλόγου μπορούν να επιλύονται τα κύρια ανθρώπινα προβλήματα που παρουσιάζουν πολυπλοκότητα. Επιπλέον, πρέπει να τονίζονται τα οικουμενικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης, όπως είναι η αγάπη, η ομορφιά, η κοινή ωφέλεια, το συναίσθημα και ο εσωτερικός κόσμος καθενός, ο οποίος περιέχει την ίδια πνευματική βάση. Πρόκειται για μία βάση, η οποία, καλλιεργούμενη από τον παιδεία, παράγει ένα από τα μεγαλύτερα αγαθά για τη ανθρωπότητα: την αλληλεγγύη. Η αλληλεγγύη είναι για τον άνθρωπο το ευεργετικό στοιχείο μεταξύ των ανθρώπων, που επιδιώκουν την ενότητα. **Η αλληλεγγύη**, δεδομένου ότι περιέχει εγγενώς την αποδοχή και προστασία του συνανθρώπου, περιέχει το κύτταρο της ελευθερίας, η οποία συναρτάται προς πάσα κατεύθυνση και τίθεται υπεράνω πολιτισμικών, κοινωνικών ή προσωπικών διαφορετικότητων. Αυτό το πνεύμα ελευθερίας οφείλει η σύγχρονη παιδεία να καλλιεργεί, προκειμένου να διαμορφώνει ολοκληρωμένες προσωπικότητες, σύμφωνα με το πρότυπο της ηθικής, της αγαθότητας, της ευδαιμονίας του ανθρώπινου είδους και πολιτισμού, των δικαιωμάτων αλλά και υποχρεώσεων που είναι σύμφωνες με την πρόοδο.
